

WSPOMNIENIE O PROFESORZE JERZYM KARGU (1940–2024)

KRZYSZTOF KUJAWA
JUDYTA KONIK
PIOTR TRYJANOWSKI

Dnia 21 sierpnia 2024 roku zmarł prof. dr hab. Jerzy Karg – wybitny entomolog, ekolog, autorytet w badaniach nad interakcjami zespołów owadów ze środowiskiem (zwłaszcza na terenach rolniczych) oraz w badaniach nad pokarmem ptaków, doskonale obeznany z różnymi grupami zwierząt. Jego dorobek naukowy i pasja do przyrody pozostawiły trwałe ślady w polskiej ekologii, a współpraca z licznymi badaczami – w tym z nami – przyczyniła się do

*Prof. Jerzy Karg podczas identyfikacji gatunków owadów w Stacji Badawczej Instytutu Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, maj 2012 roku
fot. Krzysztof Kujawa*

wielu ważnych odkryć. Zdecydowaliśmy się jednak na unikanie odwołań do literatury – autorskich czy współautorskich prac prof. Karga, gdyż są one łatwe do znalezienia w stosownych bazach publikacji naukowych, w tym otwartej Google Scholar.

Profesor Karg był ściśle związany ze Stacją Badawczą Instytutu Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN w Turwi (k. Kościana, woj. wielkopolskie), gdzie pracował przez 50 lat, w tym przez ponad trzy dekady jako jej kierownik. Tak się złożyło, iż my wszyscy współautorzy tego wspomnienia pracowaliśmy w różnych okresach w tejże Stacji, gdzie był naszym bezpośrednim przełożonym. Jego zainteresowania naukowe kształtowały się już od dzieciństwa, a fascynacja światem przyrody rosła w miarę zdobywania doświadczenia – zarówno podczas studiów biologicznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, jak i w pierwszych latach pracy w Instytucie Ekologii PAN.

Jerzy Karg urodził się w Brodach (obecnie Ukraina). W czasie II wojny światowej, wraz z matką Marią i ojcem Zygmuntem, przebywał w Zakopanem, gdzie rodzina znalazła tymczasowe schronienie. Po zakończeniu wojny osiedlili się w miejscowości Kadłub koło Opola, a następnie przenieśli się do Kuźni Nieborowskiej w pobliżu Gliwic. Tam jego ojciec, inżynier leśnictwa, absolwent Politechniki Lwowskiej, podjął pracę jako nauczyciel w technikum leśnym. To właśnie ojciec odegrał kluczową rolę w kształtowaniu zainteresowań przyszłego profesora. Dzięki liczным wyprawom do lasu oraz obserwacji przyrody, młody Jerzy rozwijał swoją fascynację światem zwierząt. Z wielkim entuzjazmem towarzyszył uczniom technikum leśnego w ich terenowych zajęciach, podczas których zbierali owady szkodliwe dla drzew i tworzyli z nich kolekcje entomologiczne. Było to dla niego fascynujące

doświadczenie, które wyznaczyło kierunek jego przyszłej drogi naukowej. Po ukończeniu szkoły podstawowej kontynuował naukę w liceum w pobliskim Knurowie. Jego pasja do przyrody wciąż się rozwijała, co skłoniło go do podjęcia studiów biologicznych na Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, które ukończył w 1964 roku. Już w trakcie studiów wykazywał szczególne zainteresowanie ekologią zwierząt, a pierwsze doświadczenia zawodowe zdobywał w Ogrodzie Zoologicznym w Opolu. Choć praca w zoo trwała krótko, ugruntowała jego przekonanie, że chce poświęcić życie badaniom przyrodniczym. Sprawy wykryły się po otrzymaniu listownej informacji od kolegi ze studiów o możliwości podjęcia pracy w Stacji Badawczej Instytutu Ekologii PAN w Turwi, szybko podjął decyzję i przeprowadził się do tej wsi, do służbowego mieszkania w pałacu Chłapowskich – siedzibie Stacji. Kierownikiem tej placówki był wówczas dr hab. Przemysław Trojan. Tym samym Jerzy Karg związał się już na całe życie z Turwią, a zawodowo – na 50 lat z Polską Akademią Nauk.

Po rozpoczęciu pracy naukowej w Stacji Profesor skupił się na ekologii stonki ziemniaczanej, koncentrując się na identyfikacji jej naturalnych wrogów – drapieżników, które ograniczały populację tego szkodnika w warunkach polowych. Jego badania miały nie tylko znaczenie aplikacyjne dla ochrony upraw, ale także przyczyniły się do lepszego poznania relacji troficznych w agroekosystemach. Efektem tych analiz była rozprawa doktorska, którą obronił na Uniwersytecie Warszawskim w 1972 roku.

Prace nad stonką ziemniaczaną stały się dla Profesora początkiem głębszych badań nad ekologią zespołów owadów w krajobrazie rolniczym. W centrum jego zainteresowań znalazły się zadrzewienia śródpolne, które pełniły kluczową rolę w zachowaniu liczebności, biomasy oraz różnorodności taksonomicznej i funkcjonalnej owadów. Dzięki doskonałemu usytuowaniu Stacji Badawczej w Turwi – na terenie, gdzie dzięki działalności gen. Dezyderyego Chłapowskiego zachowały się liczne zadrzewienia śródpolne – Profesor miał idealne warunki do prowadzenia badań nad ich znaczeniem w kształtowaniu dynamiki populacji owadów. Rozszerzenie zainteresowań od pojedynczego gatunku szkodnika do całych zespołów owadów było związane z udziałem Instytutu Ekologii PAN w Międzynarodowym Programie Biologicznym (International Biological Program – IBP), który miał na celu poznanie funkcjonowania ekosystemów w skali globalnej. W ramach tego programu w Polsce prowadzono liczne badania nad bilansem energetycznym i obiegami materii w agroekosystemach, a wkład Profesora w te analizy był znaczący. To właśnie wówczas rozwijała się ekologia ilościowa, która opierała się na precyzyjnych pomiarach zagęszczenia organizmów, ich przepływu energetycznego oraz roli poszczególnych grup troficznych w ekosystemach. Badania te miały fundamentalne znaczenie dla zrozumienia dynamiki owadów jako kluczowego elementu łańcuchów pokarmowych. W ramach tych prac Profesor Karg wdrożył nowatorskie metody badawcze, w tym **biocenometr** – specjalistyczne urządzenie terenowe pozwalające na ilościową ocenę zagęszczenia owadów żyjących na podłożu oraz na niskiej roślinności, oraz **motoczer-**

Prof. Jerzy Karg podczas kontroli pułapek na owady założonych na wieży pomiarowej w parku w Turwi na terenie Stacji Badawczej Instytutu Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN (kwiecień 2008 r.)
fot. Krzysztof Kujawa

pak – pozwalający na odłów owadów latających na różnych wysokościach nad powierzchnią gruntu. Za jego pomocą, wraz z zespołem współpracowników, przez niemal 40 lat prowadził systematyczne pomiary w rejonie Turwi. Co niezwykle istotne, badania te były kontynuowane nie tylko w sezonie wegetacyjnym, ale również zimą, co pozwoliło na określenie czynników wpływających na przeżywalność owadów w okresie hibernacji. Dzięki konsekwencji i wieloletniej skali tych obserwacji Profesor zgromadził unikatowy materiał naukowy, który pozwolił na precyzyjne określenie wpływu struktury krajobrazu na zespoły bezkręgowców.

Współpraca Profesora z ornitologami zaowocowała licznymi publikacjami dotyczącymi diety ptaków, w tym badań nad pokarmem gąsiorka (*Lanius collurio*) czy bociana białego (*Ciconia ciconia*). Dzięki jego niezwyklej dokładności w identyfikacji ofiar ptaków możliwe było szczegółowe

*W trakcie prezentacji działania i wykorzystywania biocenometru na potrzeby realizacji projektu badawczego Instytutu Ochrony Przyrody PAN (we współpracy z Instytutem Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN), dotyczącego wpływu struktury liniowych środowisk marginalnych w krajobrazie rolniczym na różnorodność flory i fauny. Obok Profesora – Judyta Konik z IŚRiL PAN (współautorka tekstu) i dr (obecnie prof. IOP dr hab.) Andrzej Wuczyński z IOP PAN (okolice Ślęży, kwiecień 2006 r.)
fot. Krzysztof Kujawa*

określenie składu pokarmowego tych gatunków. Tym, co wyróżniało Profesora na tle innych badaczy, była jego unikalna wiedza, wynikająca z identyfikacji setek tysięcy osobników owadów w trakcie wieloletnich badań. Praktyczne doświadczenie zdobyte podczas pracy nad rozpoznawaniem entomofauny przekładało się na niezwykle precyzję w analizach resztek pokarmowych ptaków. Niewielu specjalistów potrafiło z taką dokładnością i pewnością określać skład diety na podstawie szczątków odnajdywanych w wypluwkach i odchodach ptaków. Sądząc po rozmowach i wymianach e-maili, Profesor niezwykle cenił sobie tę pracę. Często spędzał długie godziny przy binokularze podczas żmudnych analiz drobnych fragmentów pancerzyków chitynowych czy innych szczątków ofiar. Wiele osób wspomina, że potrafił godzinami siedzieć w swoim gabinecie, w pełnym

skupieniu zajmując się mikroskopową analizą, traktując to jako nie tylko naukowe wyzwanie, ale wręcz pasję. Chętnie zachęcał innych do nauki tej wymagającej sztuki, podkreślając, że precyzja w identyfikacji ofiar jest kluczowa dla zrozumienia roli ptaków w ekosystemach. Wymagało to nie tylko ogromnej wiedzy, ale i wytrwałości – często bowiem oznaczało pracę po kilkanaście godzin dziennie, wnikliwe studiowanie struktur owadów i porównywanie ich z dostępnymi zbiorami. Trud włożony w te badania został wielokrotnie doceniony na arenie naukowej. Wyniki prac Profesora znalazły odzwierciedlenie w publikacjach w prestiżowych periodykach naukowych (*Ibis*, *Environmental Science and Pollution Research*, *The Auk*, *Scientific Reports* czy *Journal of Ornithology*) stanowiących fundament dla współczesnych badań nad dietą ptaków oraz rolą antropogenicznych zanieczyszczeń w pokarmie zwierząt.

Profesor Karg miał niezwykle wszechstronną wiedzę przyrodniczą. Choć jego główną specjalnością była entomologia, doskonale znał się również na innych grupach organizmów – roślinach, pajęczakach, grzybach, ptakach i ssakach. Był autorem publikacji dotyczących różnych aspektów biologii tych organizmów, a jego zainteresowania sięgały nawet geologii – hobbystycznie zbierał minerały i z pasją o nich opowiadał. Dzięki jego wnikliwym obserwacjom i szczegółowej wiedzy wiele rzadkich gatunków zwierząt i roślin zostało udokumentowanych w publikacjach naukowych oraz popularnonaukowych. Jego dorobek obejmuje dziesiątki artykułów poświęconych rzadkim i chronionym gatunkom, co miało nieocenioną wartość dla ochrony przyrody w Polsce.

Jednak działalność Profesora Karga nie ograniczała się jedynie do dokumentowania bioróżnorodności – aktywnie angażował się w ochronę przyrody. Był przekonany o kluczowej **roli zadrzewień śródpolnych dla utrzymania wysokiej**

różnorodności biologicznej i niestrudzenie promował ich ochronę oraz nowe nasadzenia na terenach rolniczych. Podkreślał, że zadrzewienia pełnią funkcję nie tylko jako siedliska dla owadów, ptaków i innych organizmów, ale również jako ważny element krajobrazu rolniczego wpływający na mikroklimat i stabilność ekosystemów. Tę pozytywną rolę zadrzewień udowodniał w licznych artykułach naukowych oraz popularnonaukowych, a także w wystąpieniach na konferencjach. Aktywnie zabiegał o środki finansowe na projekty związane z propagowaniem zadrzewień śródpolnych, dzięki czemu powstawały wystawy edukacyjne oraz ścieżki dydaktyczne.

Jednym z jego największych osiągnięć w zakresie ochrony przyrody była działalność na rzecz Parku Krajobrazowego im. gen. Dezyderego Chłapowskiego. Dzięki jego zaangażowaniu oraz współpracy z władzami lokalnymi udało się uzupełnić sieć zadrzewień o nowe nasadzenia o łącznej długości około 50 km. Tym samym Profesor Karg stał się znaczącym kontynuatorem i propagatorem idei gen. Dezyderego Chłapowskiego, który już w XIX wieku dostrzegał znaczenie zadrzewień śródpolnych dla zachowania równowagi ekologicznej. Park Krajobrazowy im. gen. Dezyderego Chłapowskiego został powołany w 1992 roku z inicjatywy Zakładu Badań Środowiska Rolniczego i Leśnego PAN, którego częścią była Stacja Badawcza w Turwi. Decyzja o utworzeniu Parku była efektem wieloletnich starań naukowców, w tym Profesora Karga, który aktywnie uczestniczył w przygotowaniach merytorycznych i organizacyjnych. Współpracując z władzami województwa leszczyńskiego i poznańskiego brał udział w spotkaniach, opracowywał raporty naukowe oraz wskazywał kluczowe obszary wymagające ochrony. Jego wkład w powstanie Parku został doceniony – powierzono mu funkcję jego pierwszego dyrektora.

Profesor Karg pełnił także wiele innych funkcji związanych z ochroną przyrody. Był członkiem Komitetu Ochrony

Przyrody PAN (1993–1995), Komisji ds. Ocen Oddziaływania na Środowisko przy Ministerstwie Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa (1990–1995), Wojewódzkiej Rady Ochrony Przyrody w Poznaniu (od 1999 r.), a także Wojewódzkiego Komitetu Ochrony Przyrody w Lesznie (1986–1999), w którym pełnił funkcję przewodniczącego w latach 1991–1998. Był również członkiem Rady Nadzorczej Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Lesznie (1993–1998), Rady Naukowo-Społecznej Przemęckiego Parku Krajobrazowego (1993–1996) oraz Wojewódzkiej Komisji ds. Ładu Ekologicznego Dorzecza Warty (1988–1989).

Niezwykle ważnym aspektem działalności Profesora była popularyzacja wiedzy przyrodniczej. Z pasją dzielił się swoją wiedzą, szczególnie w zakresie ekologii krajobrazu rolniczego. Prowadził liczne wykłady i prelekcje, wyróżniając się umiejętnością ciekawego i przystępnego przekazywania informacji. Był autorem wielu artykułów popularnonaukowych, które trafiały zarówno do środowiska akademickiego, jak i do szerokiego grona miłośników przyrody. Jego dorobek edukacyjny obejmuje również pracę na stanowisku nauczyciela akademickiego – w 2010 roku podjął się prowadzenia zajęć na Wydziale Nauk Biologicznych Uniwersytetu Zielonogórskiego.

Za swoje zaangażowanie w naukę, ochronę przyrody i edukację został wielokrotnie nagrodzony. Otrzymał kilkanaście nagród naukowych Polskiej Akademii Nauk oraz liczne wyróżnienia wojewódzkie i państwowe, w tym Krzyż Kawalerski Orderu Odrodzenia Polski i Odznakę Honorową za Zasługi dla Województwa Wielkopolskiego. Za swoją wszechstronną działalność na rzecz społeczności lokalnej został uhonorowany tytułem „Zasłużony dla gminy Kościan”.

Naukowe dociekania były dla Profesora wielką pasją, a szczególne upodobanie miał w rozpoznawaniu owadów (podstawowa

w entomologii czynność) – pracując do końca czerwca 2024 roku oznaczył owady z ponad tysiąca prób badawczych w ramach współpracy z dr. hab. Grzegorzem Orłowskim. W lipcu podczas spotkania w Jego domu w przerwie między pobytami w szpitalu poprosił jedną z osób piszących te wspomnienia (Judytę Konik), aby na podstawie jego pracy utrwalonej notatkami, sporządziła bazę tych danych.

Choć każdy z nas, autorów tego wspomnienia, miał z Profesorem Kargiem różne relacje, zarówno zawodowe, jak i prywatne, to wszyscy zapamiętamy go jako postać wyjątkową. Był nie tylko wspaniałym naukowcem, ale także człowiekiem niezwykle otwartym, życzliwym i skorym do współpracy. Potrafił porywać innych swoją pasją do badań, a jego energia i entuzjazm sprawiały, że młodzi badacze z chęcią angażowali się w realizowane przez niego projekty. Miał niezwykle specyficzne, błyskotliwe poczucie humoru, którym rozładowywał napięcia i budował atmosferę koleżeńskości. Żegnamy Cię, Profesorze, z wdzięcznością za wspólne lata pracy, niezliczone rozmowy, Twój entuzjazm, poczucie humoru i inspirację, którą nam zostawiłeś. Twoje idee i pasja do przyrody będą wciąż żywe w naszej pracy i pamięci.

Krzysztof Kujawa

krzysztof.kujawa@umw.edu.pl

Centrum Analiz Statystycznych

Uniwersytet Medyczny we Wrocławiu

wyb. Ludwika Pasteura 1, 50–367 Wrocław

Judyta Konik

judyta_konik@poczta.onet.pl

Polskie Towarzystwo Mykologiczne

Al. Jerozolimskie 89/43, 02–002 Warszawa

Piotr Tryjanowski

piotr.tryjanowski@gmail.com

Katedra Zoologii,

Uniwersytet Przyrodniczy w Poznaniu

ul. Wojska Polskiego 71C, 60–025 Poznań